

MACHAR A MALANJUK A JEJICH HISTORISMUS

Mikuláš Nevrlý

Nehledě na to, že Jevhen Malanjuk (1897-1968), největší básník ukrajinské meziválečné diaspory, se osobně seznámil s více slovanskými spisovateli a umělci (J. Tuwim, J. Iwaszkiewicz, J. Lobodowski, A. Sloninski, J. Seifert, F. Halas, V. Fiala, J. Kirschbaum, E. Haken, M. Zabejda a i.), pravděpodobně se přece jen nejbližší spřátelil s lídrem české moderny J. S. Macharem. Český svět, hlavně jeho kulturní prostředí, mu bylo důvěrně známé. Hmatatelně se začíná seznamovat s ním už při přechodu polsko-československé hranice r. 1923, kdy z nedávného důstojníka bolševiky poražené armády Ukrajinské lidové republiky (dále UNR, 1917-20)¹ se stává posluchač Ukrajinské hospodářské akademie (dále UHA) v Poděbradech založené, stejně jako Ukrajinská svobodná universita v Praze, za podpory T. G. Masaryka.² Absolvoval ji r. 1928 s diplomem inženýra. V té době často přechodně bydlel v Praze, kde navštěvoval své přátele, Slovanskou knihovnu a různé literární večírky a akademie. V době nezaměstnanosti a krize odjíždí do Varšavy, kde pracuje jako inženýr při melioraci Visly. Tam se také podruhé oženil³ s Češkou Bohumilou Savickou, pracovnicí československého velvyslanectví ve Varšavě. Manželé často navštěvovali Československo, kde Malanjuk uveřejňoval své práce v Slovanském přehledu a v slovenském Elánu. Tam se Malanjuk také osobně seznámil s Macharem. Velmi dojemně – snad až trochu přehnaně – píše o tomto českému básníkovi v dopise odeslaném z Varšavy 17.5.1930: „Ještě jednou děkuji Vám, drahý Místře, za nezapomenutelný článek 12. V., když jsem poznal největšího epického poetu soudobé Evropy a tvrdého muže, kterého zjev koncem XIX. st. (...dekadentství, mrtvý liberalismus, zbožnění materije, „pokrok“, „nálady“, pieroty a jiné „jemnosti“...) – byl pravým zázrakem. Chtěl jsem se na mnohé

¹ Důkl. ve sb.: *Ukrainian National Republic in Exile*. Philadelphia-Kyiv-Washington 1993, 495.

² Důkl. ve sb.: *V. Veber a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945: Vid Naukovogo tovaristva Ševčenka do Ukrajins'kogo Vil'nogo Univerzitetu*. Kyjev-Lvov-Prešov-Sydney 1992, 404.

³ První jeho manželka byla Ukrajinka Zoja Plitas, se kterou se znovu setkal v „druhé“ emigraci v Kanadě a která také částečně zachránila básníkův archiv.

zeptati, – a uviděl jsem Vás – všechno jsem zapomněl, ba dokonce mluvit česky. Či vždycky jste tam, jako básník a člověk? Či potřeboval jste kontakt s elitou, veřejností a dobou a či měl jste z toho jako básník jakýkoliv užitek? Ačkoliv ve všech čítankách se píše, že „Machar jde od Nerudy“ – nevidím potvrzení toho ve Vašem díle. Tuším, že Vy jste ne „šel“ od nikoho. Istoriosofický eros, českost (=krev), organická svázanost s přilabskou zemí, římská (ne náboženská) vůle a Tacit – to jsou elementy, které jsem pochopil u Vás. Zajímá mne ještě otázka technologická: v jakém věku a jak jste došel k bílému verši? – Bílý verš je znakem „dospělosti“ básníka, kdy lyrická energie již nemá anarchistický ráz a verš není určován případným rýmem.“⁴

Originál tohoto, jakož i dalších 14 dopisů Malanjuka Macharovi byl psán česky. Seznámení Machara s Malanjukem nebylo pro českého básníka prvním setkáním s ukrajinským světem. Ještě dávno před ním Machar se seznámil na národopisné výstavě v Praze r. 1895 s I. Frankem, který přeložil do ukrajinštiny několik Macharových básní (Husova mati, Orianda, Letem přes Halič, úryvky z Magdaleny), přivítal ho se čtyřicítkou a vysoko hodnotil jeho dílo ve svých literárněkritických pracích. Upřímné Macharovo přátelství s Frankem se projevilo v jeho odpovědi na repliky polské kritiky vůči podrážděnému článku ukrajinského básníka *Ein Dichter des Verrates*.⁵ Dalším mezníkem seznámení Machara s Ukrajinou byla jeho vojančina v Haliči (1886-89), jejíž vesnickou bídu básník zvětšil v cyklu *Letem přes Halič* (sb. Výlet na Krym, 1915).

V osobním seznámení Machara s Malanjukem, které se uskutečnilo v létě r. 1930 v Macharově vile ve Sřešovicích⁶, bylo něco zvláštního. Macharovi bylo tehdy 66 let, Malanjukovi 33. Machar jako básník i občan řekl již svému národu, co říci chtěl, měl již vrchol své slávy za sebou, po první světové válce byl už seniorem českých básníků. Jeho skráně zdobily šediny životní moudrosti a zkušenosti, i když trochu zatrpklé (rozchod s Masarykem, jehož upřímným

⁴ Nevrlý, M.: Osm vybraných dopisů Jevhena Malanjuka J.S. Macharovi. *Slavia* 1992, 3, 292. V ukrajinském překladu Libuše Nevrlé vyšly v čas. *Slovo i čas* 8, Kyjev 1991, 16-20. Dopisy J. S. Machara Malanjukovi byly publikovány v týdeníku *Tvar*, 13, Praha 31.5. 1990, 7 a v týdeníku *Literaturna Ukrajinu*, 43, Kyjev 25.10. 1990, 7. Část těchto dopisů se nachází ještě v archivu Z. Plitas v Kanadě a není vyloučeno, že je už v Kyjevě.

⁵ Tento Macharův článek vyšel v revue *Čas*, roč. 2/1897, 309-310. O důvodech Frankova článku *Ein Dichter des Verrates* a o celé této mimořádné události pojednávám ve své kn. *Ivan Franko – ukrajinský básník revolucionář*, Praha 1952, 101-102, napsané na podnět Fr. Wollmana, a v studii I. Franko i čes'ka kul'tura ve sb. *Ivan Franko, Statti i materiali* sb. 5, Lvov 1956, 230-233. Píše o tom také Z. Genyk-Berezovská, *Ve znamení I. Franka* ve sb. *Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků*. Praha 1968, 51.

⁶ Macharova vila ve Sřešovicích byla v ul. Cukrovarnické 41.

přítelem byl po celý život, a odchod do důchodu)⁷. Malanjuk jako básník byl právě v rozkvětu. Měl za sebou dvě obsahově a umělecky výbojně sbírky (*Stylet i stylos*, 1925, a *Herbarij*, 1926) nadšeně uvítané kritikou a třetí (*Zemlja i zalizo*, 1930) se právě tiskl v Paříži. Začátečnickem už tehdy rozhodně nebyl. Naopak: jeho ostrá invektiva Sučasnykam (Současníkům, 1924), ve které vyčítá bardovi Sovětské Ukrajiny Tyčynovi, že z jeho „klarinetu nalakovaná píšťalka zůstala“, a znamenitá Varjažska balada (1924) ho ihned proslavily nejen v cizině, ale také na Ukrajině. Již tehdy se stává Malanjuk vůdcem pražské básnické školy, jejíž jádro vzniklo ještě v UHA v Poděbradech (J. Malnjuk, L. Mosendz, M. Čyrskij a i.).⁸

Jak potom lze charakterizovat toto generačně i materiálně nerovné přátelství? Co tehdy tyto dva básníky nejvíce sblížovalo? Byla to především jejich ryze mužská povaha, občanská poctivost a odvaha, ale také zkušenost z dějin i života samého, které jim dávaly sílu kráčet proti proudu, říci svým národům hořkou pravdu a být v potřebný čas jejich mluvčím a svědomím (Macharovy sb. *Tristium Vindobona a Golgata* a cyklus *Svědomím věků* a Malanjukovy sb. *Zemlja i zalizo* a *Zemna Madonna*). Machar vyslovil tuto pravdu v době nejnprudšího zápas staročechů s mladočechy, ostře pranýřující jedny i druhé a požadující místo prázdných slov a slibů tvrdý a nekompromisný postoj vůči císařské Vídni (sb. *Tristium Vindobona* 1893). U Malanjuka ducha vzpoury a odboje zrodila porážka samostatné Ukrajiny po první světové válce. On – včera ještě voják armády UNR – patřil k těm jejím bojovníkům, kteří se s bolestí v srdci styděli za tuto porážku, neúnavně a důsledně hledali její příčiny a cesty dalšího zápasu za svobodu své vlasti. Právě těmito motivy zahájil Malanjuk svou básnickou tvorbu, postupně je obohacoval hrdinskými příklady z dob knížecí Kyjevské Rusi a z dějin kozácké Záporožské Siče, která v Macharově hodnocení byla první demokracií na slovanském Východě. V duchu herderovské předpovědi, že Ukrajina se jednou stane slovanskou Heladou, Malanjuk pevně věřil v její zmrtvýchvstání, zdůrazňoval, že právě její synové bránili Evropu před mongolskou expanzí na Západ a vyčítal jí lhostejnost v krvavých bojích o nezávislost Ukrajiny. Právě Malanjukovo pokolení došlo k pře-

⁷ Příčinou toho byla jedna slečinka, se kterou se zapletl neopatrný básník, což ho určitou měrou kompromitovalo.

⁸ Důkl. o ní: *Nevrlý, M.: Pražská básnická škola. Tvar, 3, Praha 16.1.1992, 4–5; Nevrlý, M.: Praz'ka poetična škola. – Sučasnist', roč. 31, č. 7–8, Newark (New Jersey) 1991, 63–75. Morávková, A.: Pražská básnická škola. – V. Veber a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945, sb. II, Praha 94, 65–71. Zilynskyj, B.: Uprchlíci ze „stepní Helady“ v srdci Evropy. Neukončená historie ukrajinské emigrace v Československu. – Revolver revue, 22, Praha 1993, 249–259.*

svědčení, že ne armáda, ale pohlaví UNR, pobláznění myšlenkou světové revoluce, zavinili národní katastrofu Ukrajiny.

Pohnutku k takovému odvážnému závěru dala ovšem také výborná revue *Visnyk*, kterou v letech 1933-39 vydával ve Lvově vynikající ukrajinský publicista a kritik D. Doncov (1883-1973). Různě lze hodnotit jeho radikalismus získaný hlubokým studiem pohnutých ukrajinských dějin a vlastním životem, ale nelze popřít jeho obrovský vliv na mladé meziválečné ukrajinské pokolení. I když Malanjuk – a ještě dříve Čech Machar – do žádné strany formálně nevstoupili, k radikálním proudům bezpochyby patřili. V určité míře k tomu přispěl také tehdy módní Nietzsche, jehož filosofii tak hanebně zneužili fašisté. Machara s Malanjukem sblížovala též nenávisť k bolševismu, což zamlčovat by nebylo správné. Považovali ho za projev ruského výbojného expanzionismu.

Oba básníci čerpali náměty pro svou práci nejen ze života a dějin vlastního národa, ale také z markantních příkladů světových dějin. Historie byla pro ně magistra vitae. Pokud v historismu českého básníka dominovali husité a jejich slavní vojevůdci, v historismu ukrajinského básníka vidíme „statné Varjagy“, kozáky a hajdamáky. Z antiky nejčastěji vystupují u obou básníků obrazy Helady a „železného Říma“. Touto metaforou zdůrazňovali potřebu militární síly pro vybojování svobody porobenému národu. Oběma básníkům určitě byly známy Goethovy Římské elegie, v nichž zřetelně vystupuje citově předmětné chápání antiky, včetně samozřejmé oslavy erotických radovánek. Pozorujeme to zejména v poesii Malanjuka. Je celkem přirozené, že obraz „železného Říma“ se dříve objevil u Machara, jehož tvorba vrcholí na přelomu 19. a 20. století. Není vyloučeno, že Malanjuk si u něho tento obraz vypůjčil a naplnil jej nejen vlastním uměleckým výrazem, ale také zřetelným národním obsahem. Malanjuk byl velmi sečtělý a stále bažící po každé literární novince. Je jisté, že s Macharovým dílem byl obeznámen ještě před jejich osobním setkáním.

Z tohoto hlediska Machar byl pro Malanjuka příkladem nejen staršího básníka, ale také erudovaného učitele. V jeho díle ukrajinský básník našel posilu pro svůj radikalismus a současně i pro dynamiku svého verše. O nějakém epigonství nemůže být řeč. Malanjuk – svébytný talent – byl zrozen ukrajinskou národní revolucí a její tragédií. Od samého začátku kráčet vlastní cestou, rozvíjel a obohacoval vlastní paletu. Z Malanjukových dopisů Macharovi vane synovská láska k staršímu příteli. Pokud snad i jsou zde určité stopy čehosi bolestného, je to spíše zahořklý osud emigranta než závist k velmi dobře situovanému člověku. Je celkem samozřejmé, že básníkovi-emigrantovi imponoval jeden z nejvýznamnějších českých básníků, který požíval úcty a lásky v mladém Československu, k jehož vzniku přispěl určitou měrou i sám Machar. Za svých vídeňských let Machar inklinoval k Masarykovým realistům.

Jak je zřejmé, bylo toho více, co sblížovalo Machara a Malanjuka. Lze ještě připomenout jejich víceméně stejné vzdělání. Machar absolvoval české gymnázium, Malanjuk ruské, později ještě i UHA. Stojí za zmínku zdůraznit, že tehdejší gymnázia ve výuce humanistických předmětů byla na vyšší úrovni než např. sovětské filologické fakulty, do nichž nastupovali bez znalosti latiny a alespoň jednoho západního jazyka. Oba básníci si byli blízcí také svou sečtělostí, erudicí, ale i upřímným a nevtíravým vlastenectvím. Machar z celé duše nenáviděl Rakousko-Uhersko, které bylo zlou macechou jeho Čechám, Malanjuk zase ruský carismus, který rusifikoval a nelitostně utlačoval probené národy.

Ve své poezii, ale také v publicistice, kterou zaměřili na aktuální otázky národní politiky, šli Machar a Malanjuk vlastní cestou danou vývojem vlastních národů. Známou sbírku novodobé české poezie *Tristium Vindobona – Žalmy z Vídně* – pojmenoval Machar podle římského básníka Ovidia, který na začátku nového věku byl vyhnanecem na březích Černého moře, kde také vznikly jeho „tristie“ – žalozpěvy. Básně této sbírky, bolestné ale i odvážné svým obsahem, napsal Machar letech 1889-92 ve Vídni, kde tehdy bydlel a kde sám sebe považoval za vyhnance. Pranýřoval v nich obě tehdejší protichůdné české strany vzájemně se obviňující ze zrady, vysluhující si přitom lásku císařské Vídně. Jako protiklad k nim prohlašuje český básník věčný zákon zápasu a velebí slávu Říma:

.....Strašlivý to zákon
té věčné přírody... Jen v boji život.
A my si v příští bouřepné časy
mělčíme ducha nadějí jen planou.
a kupujeme pěknou nervositu
nevyplnitelnými ilusemi.
Ó velká moci, kterou zovou Bohem,
či Osudem, či Pověčnými Řády,
před klidem chraň nás rukou milosrdnou,
před zlatým květem svatojanské noci!
Byť klid ten lesk měl doby Periklovy
a byť měl slávu světovládce Říma.

Tristium Vindobona, báseň 9, 1893.

Podobné motivy vidíme také u Malanjuka, avšak u něho jsou víc národní, vyrůstají z ukrajinské reality a jsou také optimističtější:

Kriz' hnoiščá, kriz' cvyntari ruin
Bujatyme nestrymnyj ruch pryrody

I zamist' cych kaličnych ukrajin,
 Roslynamy zrostaty mut' narody
 Šče progremyt' ostannyj sudnyj grim
 Nad próstoramy néladu i zrazy
 I vyroste zaliznym dubom Rym
 Z micnoho lona Skyts'koj Ellady.

Prozrinnja, 1927

Ačkoliv historismus obou básníků byl soustředěn na tentýž cíl, různě k němu přistupovali a vkládali do něho vlastní umělecké výrazy. U Machara výrazně vystupuje na antické půdě a nejčastěji ožívuje jednotlivé úseky dějin, jejich hrdiny, státníky a vojevůdce anebo určité epizody z dějin Římské říše. Právě proto soudobá kritika (Šalda) vytýkala Macharovi vzdalování od přítomnosti. Vycházíme-li z toho, že velmi produktivní český básník byl už autorem mnoha sbírek lyrických a epických básní, několika sbírek sonetů, románů ve verších (*Magdalena*, 1893), literárněkritických a publicistických prací, memoárů (*Konfese literáta*, 1901) ap., byly tyto výtky opodstatněné⁹. To, že Machar nějaký čas viděl v antice ideál, třeba chápat jako hledání lepších východisek, cest k budoucnosti a také jako projev zklamání v tehdejší české politice. Ostře politická Macharova sbírka *Golgata* (1900), kde básník by rád viděl řadu šibeniček pro zrádce národa, vděčí za svůj název Bibli. V ní se ovšem projevuje radikální názor na náboženství, které považuje autor za snůšku falešných legend. Jsou v ní také básně o antice, vlastenectví a beznadějném postavení člověka v moderním antihumánním světě. Tento poslední motiv připomíná bolestné Malanjukovy básně odsuzující bezcitnou technokracii našeho věku. Totální deziluzí z naší civilizace je nasycena Macharova sbírka *Jed z Judey* (1906), v níž básník dokazuje, že křesťanství zavinilo úpadek antiky a zavedlo lidstvo na bludnou cestu. Na rozdíl od Machara Malanjuk křesťanství neodsuzuje, k náboženství se stavěl se vši vážností, celý život byl věřící. Všelidské problémy ho také přitahovaly, ale to se vztahuje více k jeho pozdější tvorbě (sb. *Persteň Polikrata*, 1939, *Vlada* 1951, *Serpeň*, 1959, *Persteň i posoch*, *Prsten a hůl*, 1972 aj.).

Zatímco biblický námět *Judey* je u Machara situován do římských dějin, v nichž vidíme zálibné obrázky ze života starých Římanů, Malanjuk tento námět „uzemňuje“, činí jej současnějším:

⁹ Úplné vydání Macharova díla vyšlo v Praze v Aventinu v letech 1926 ve 38 sv. Ne všechno ovšem z této pozůstalosti vydrželo zkoušku času, něco už přešlo do literárních archivů.

Vid viku ji do nyní Ellada ji Judeja –
 Dva voroga ljutych na drevnij zemli –
 chrestom i zapizom ta jadom ideji
 Rujnujut' – budujut' i Rymy ji Kremlí.

.....

 I pomsta syčala, i jatrylas' zrada,
 I jadom rujiny trujilasja krov.
 Dva voroga ljutych – Judeja ji Ellada –
 Vid Tybru do Rajnu až hen po Dnipro...

Vid viku ji donyni, 1929

Je známo, že historismus vede často k uctívání silných osobností, jejichž činnost – podle Machara – záleží často na osudu. Machar tvrdí, že lidé silné povahy mají mravní právo ponižovat a dokonce i vysmívat se narušování všeobecně platných norem. V cyklu *Svědomy věků* je řada básní věnována významným postavám antického (Euripides, Demosthenes, Sokrates, Hannibal, Nero aj.), ale také nového věku (Napoleon, Nietzsche, Lenin, který si u něho umývá zkrvavené ruce aj.). Malanjuk byl též pro silné osobnosti, avšak vybírá je z rodného prostředí (*K portretu Mazepy, Nad mohyloju Tjutjunnyka*, 13. V. 1933 – *Mykola Chvylovij*¹⁰ ap.), což zase svědčí o vícenárodním charakteru jeho tvorby. Bylo to podmíněno tím, že Ukrajina se z carského jařma dostala do ještě horšího, do bolševického.

Téměř triumfálně velebí Machar státní moc antického Říma, jehož tvrdé zákony dovoľovaly trestat smrtí dokonce i syny konzulů:

Ve starém Římě konsulem bych býval,
 jenž pro zrušení kázně soudil syna

¹⁰ Mykola Chvylovij (v. jm. M. Fitolov, 1893-1933) – vynikající ukrajinský impresionista, publicista a vůdčí zjev tzv. ukrajinské renesance 20. let, kdy se po revoluci r. 1917 bouřlivě rozvíjela všechny odvětví ukrajinské kultury; byla zastavena ve 30. letech stalinismem. Jako komunista bránil odvážně práva Ukrajiny a lapidárně zformulovanými hesly v článcích *Pryč od Moskvy!*, *Berme Evropi!* popudil proti sobě Stalina, který si ho zavolal „na kobereček“ do Kremlu. Spisovatel věděl, co ho čeká, a spáchal sebevraždu. Po něm se také zastřelil první „narkom“ (ministr) školství Ukrajiny M. Skrypnyk, spolubojovník Lenina a člen Komunistické strany od r. 1898. Od Chvylového pochází teorie „asijské renesance“, podle níž Ukrajina probudí jednou zaostalé národy Asie a pomůže jim k svobodě, čím navždy podkope imperiální moc Ruska. Podobné spisovatelovy koncepce vstoupily do dějin pod názvem chvylovismus. V ukrajinském vydavatelství *Smoloskyp (Pochodeň)* v New-Yorku-Torontu vyšlo v letech 1978-83 pětisvazkové vydání M. Chvylového v redakci jeho spolubojovníka J. Kost'uka, opatřené solidním vědeckým aparátem, bibliografií ap. Geneze národního komunismu vede takto od M. Chvylového a M. Skrypnyka k Titovi a Dubčekovi.

a pak se zrakem ocelovým díval,
jak se ta mladá hlava jeho stíná.

Dějinami, ze sb. Krûpěje, 1915

Z těchžze pohnutek opěvuje Řím jako symbol mohutného státu i Malanjuk,
i když z pozic výrazně ukrajinských:

Bo vorogi ne zhynut', jak rosa,
Raby ne možut' vzrity soncja volí,
chaj zhyne skits'ko – ellins'ka krasa
Na tučnim prypontijs'kym suchodoli, -
Ščob vlasnyj Rim kordonom vperezáv
I – poruč Lavry – stanuv Kapitolij.

Z „Politija“, 1925

Aluze antiky v současnosti se objevují u obou básníků také v jiných rovinách. Machar, který žil v izolaci od vlasti ve Vídni, kde ani Straussovy valčky nemohly zmírnit jeho touhu po Čechách, často na ni vzpomíná. Praha byla pro něho tím, čím Ithaka pro Odyssea:

Má Praho, kolik předtuch střídá
se denně duši sklíčenou,
že zrak můj víc už neuhlídá
tvou panorámu vznešenou!...

.....
.....

že možno cítit v zadumání
kdes pod cizími oblaky
to žhavé Odyssea přání
po mráčku kouře z Ithaky...

Tristium Vindobona 1, 1893

Podobně si pro vyjádření svých myšlenek pomáhal z dávných dějin lidstva také Malanjuk. V historiosofickém cyklu *Psal'my stepy* (*Žalmy stepi*, 1923), ještě na začátku své tvorby, ztvárňuje v nejbolestnějších tónech pohnutý osud své Ukrajiny. V první části je „zkrvavená a skutá“ v „nelítostném zajetí“, kde ji „mlsným zrakem / Nabu okukuje vládce.“ V druhé části se tato zajatkyne krutě mstí násilníkovi za svoji křivdu.

Ve třetí –

chyži ptyci letjat' zi Schodu
Na červonomu tli požež, -

Baču, baču Tvoju Golgotu
I zvidcil' , z mojich mertvych mež.

Závěrečná čtvrtá část cyklu podává hořkou zpověď básníka, který prosí Ukrajinu o odpuštění za své „rouhačské verše“, zrozené jejím tragickým osudem, ale i nesmírnou láskou a prokletím. A právě tehdy –

Des' mudrym snom v archivach spali knyhy,
Mi ž z nych chiba palyly cyharky.
Piv–rusyny, a napiv – pečenihy, -
Naš navit' smich buv chmuryj i hirkyj.

V extázi své lásky a nenávisti zoufalý básník padá k nohám „stepní zajatkyň, modlí se a prosí o slitování:

Prosti, ščo ja ne syn, ne syn Tobi šče,
Bo ji ty – ne maty, branko stepova!
Z Tvojich stepiv letjat' ptachy zlovišči,
A ja tvorju znevažlyvi slova.

Vzájemně jsou si Malanjuk a Machar blízcí také svým odporem k plané a slabošské lyričnosti, která uspávala vůli porobeného národa a v níž se tehdejší básníci předháněli. U Malanjuka a Machara se slovo stávalo zbraní proti utlačovatelům jejich národů, jeho poslání bylo zachovávat duchem silné a odvážné občany. Tento program vyjádřil Malanjuk – se zřejmými narážkami na římské dějiny – již na počátku své básnické tvorby:

Napruženýj, nezlomno–hordyj,
Zaliznich imperator strof, -
Vedu ci virši, jak kohorty,
V obličja tvorčich katastrof.

Napys na knyzi viršiv, 1925

Ostrou charakteristiku přesládle měšťácké poezie některých svých současníků podává Machar – jistotně se tu neobešlo bez vlivu Havlíčka – ve svých *Slokách literárních* (1887):

Nemám rád té poesie,
jež jak oslazená voda
padá do té mizerie
zoufalého století.

V duchu estetiky pravdy a zápasu hlásá Machar program vlastní tvorby, kterou zahájil politicko-realistický proud rodné poesie. Vyplyvala ze života, zápasila o něj a počala tak novou etapu české poesie:

Mám rád verše volné, smělé,
které třeba drsně zvučí,
odvahu však mají v čele
a ve štítu pravdy znak!

Velmi výrazně se projevil historismus také v publicistice a esejistice obou básníků. Vzpomeňme především sbírku Macharových próz *Řím* (1907), která se jeví jako itinerarium z jeho cest do Itálie. Lze ji také chápat jako evokaci antiky a polemiku s těmi, kteří viděli v Římě jen „svaté město“. Pod povrchem současného Říma viděl však český básník zříceniny antického „pupku světa“. Na jeho rušných chodnicích ožívají u Machara postavy někdejších senátorů, cítíme rázné kroky římských legionů. Po návštěvě kostela Santa Maria Della Vittoria vzpomíná si básník na celé dějiny vztahů Čech a Říma od vzniku českého státu až po tragickou bitvu na Bílé hoře r. 1620. Vlastenecký přístup vnímavého básníka nelze zapřít. Je však u něho střízlivý, zbavený jakékoliv patetiky. O mnoho více než turistické poznámky je též Macharova kniha *Pod sluncem italským* (1918), kde opět ožívá sláva Římské říše. Zvláště zajímavě vzpomíná Machar na svůj pobyt na ostrově Capri, kde svého času pobývali Masaryk, Gorkij a ukrajinský spisovatel Mychajlo Kocjubyns'kyj. Avšak Machara více provokují legendy o císaři Tiberiovi, vzpomínky na antický život a jeho vztah k civilizaci dalších epoch. Historismus *Katolických povídek* (1911) českého spisovatele se soustřeďuje hlavně na výtky proti katolické morálce, a to zejména na té, kterou vytvořila katolická církev. Historismem jsou nabitě i jiné Macharovy knihy.

Horňě cenného historického materiálu nacházíme rovněž v Malanjukových prózách. Stejně jako u Machara udivuje především jejich rozsah. V ukrajinském vydavatelství Homin Ukrajiny (Toronto) vyšly prozatím dva obsáhlé svazky jeho *Knyh sposterežeň* (Knihy pozorování, I – 1962, II – 1966), obsahující více než 1000 stran jeho publicistických prací, esejí, literárních a uměleckých kritik apod. Velký počet jeho článků a recenzí je ještě roztroušen po různých ukrajinských, ale i jiných periodikách v zemích, kde Malanjuk žil (Polsko, Československo, Německo, USA, Kanada), a čeká na svého vydavatele.¹¹ V této pozůstalosti bude jistě mnoho cenného a možná i nečekaného. Vzpomínám na Malanjuka jako na člověka, který měl o všechno živý zájem, věděl podchytit to podstatné a byl vždy pohotový. Patřil k tomu nevelkému kruhu emigrantů, kteří považovali za nezbytné poznat nejen jazyk, ale také dění, kulturu a duchovní život národa, který jim poskytl druhou vlast. Jako literát

¹¹ Za svého pobytu v USA r. 1994 jsem se dověděl, že NTŠ (Vědecká společnost Ševčenka) v New Yorku připravuje třetí svazek Malanjukových próz.

se Malanjuk snažil zapojit do kulturního dění svého prostředí a nebýt v něm pouhým pozorovatelem. Markantním příkladem toho může být jeho obsáhlý a výstižný nekrolog o Šaldovi,¹² s nímž měl ukrajinský básník blízké názory a také kritéria hodnocení literárních a uměleckých děl.

Ve svých historických pracích pokládal Malanjuk za nezbytné obnovovat historickou paměť svých krajanů, soustředit jejich pozornost na významné postavy ukrajinských dějin, které byly v porobené Ukrajině prokleté, neprávem zakázané a zapomenuté (Illus trissimus Dominus Mazepa, Danylo-Rex¹³, Mykola Chvyľ'ovyj, Tjutjunnyk a Sinkler aj.)¹⁴. Při sledování cizojazyčných ukrajinik v článku *Děščo pro istoriju (Něco o dějinách)* psal Malanjuk vzrušeně o knize V. Lypynského *Z dziejów Ukrainy*, se kterou „jídal i spával“: „Z knihy vanulo, ‚bušilo‘ historismem, pravdivým, reálným, téměř hmatatelným ... nebyla to akademická práce důkladného erudita (i když erudice byla na každé straně), ale byla to kniha – akumulátor duchovní energie jejího autora, redaktora a vydavatele v jedné osobě, jejího velkého náboje ... Tato kniha oslňovala, jako by vyzařovala radiaci, infikovala – nezávisle na obsahu, mezi řádky i za nimi. A mezi dojmy v plné svěžesti zůstává doposud tvář hejtmana Bohdana a jeho autogram, v němž jsem přečetl – aniž bych byl grafolog – veškerou velikost tohoto muže.“

V literární vědě byl Malanjuk zastáncem komparatistiky, jejíž postupy úspěšně uplatňoval ve svých pracích. Jeho hluboké studie z ukrajinské literatury, zvláště z ševčenkologie, vystihují často to, co může vystihnout jenom básník (*Raný Ševčenko, Ševčenko živý, Franko neznámý, Franko jako zjev intelektu, K výročí Lesji Ukrajinky, Poesie a básně, Inter arma, Z kyjevského Parnasu* aj.). Intuicí básníka pochopil Malanjuk hluboký duševní konflikt Gogola, třízrnivý zápas jeho dvou duší – vrozené ukrajinské a získané ruské, co se tak silně odrazilo v jeho díle (*Hohol'-Gogol'*, 1935). Jako člověk v podstatě ruské a potom zřejmě také ukrajinské a české vzdělanosti zasahoval Malanjuk také do dějin ruské literatury a ve svých *Rossica* zanechal zajímavé kritické práce o Tolstém, Dostojevském, Buninovi, o divadle Stanislavského, o literárněhistorickém Petěrburgu aj. Intimní vztah k Achmatovové a Gumiljovovi, které poznal asi ještě v době svých studií na Petrohradském polytechnickém institutu, proje-

¹² F. K. Šal'da. In: *Malanjuk, J.: Kniga sposterežen' II*, Toronto 1966, 9-20.

¹³ Jedná se o haličského knížete Danyla Romanovyče (1206-64), který spojil Halič s Volyní, r. 1239 obsadil Kyjev a zdařile prosazoval na Ukrajině západní administrativní a kulturní reformy.

¹⁴ Vasyľ' Tjutjunnyk (1882-1919) a Volodymyr Sinkler (1879-1945) bývalí ruští generálové, potom – generálové armády UNR. U prvního byl Malanjuk pobočníkem. Věnoval mu poemu *P'jata simfonija* (1954).

vil Malanjuk tím, že jim věnoval básně. V žádném případě nemůžeme proto Malanjuka podezírat z nějakého rusofilství. Ukrajinský básník byl pouze nepřitelem ruského centralismu, který vyústil do kolonialismu a imperialismu.

Na pevné historické půdě stojí také Malanjukovy eseje a publicistické práce. V článkách *K otázce bolševismu*, *Malorossijství*, *Jedinonedělnosti* apod. na základě četných historických pramenů dokazuje, že bolševismus byl plodem ruské psychiky a je pouhým vyústěním ruského výbojného expanzionismu. Vojensko-totalitní režim bývalého Sovětského svazu byl nepřitelem svobody nejen pro „inorodce“, tj. Nerusy, ale také pro vlastní ruský národ. Již r. 1956 napsal Malanjuk z pozic politologa, že: „Jen po rozpadu impéria a porážce ruského imperialismu a kolonialismu v skutečně svobodném a demokratickém národním státě bude ruský národ schopný překonat své těžké historické dědictví. Cesta ke svobodě a obnovení důstojnosti člověka také pro ruský národ existuje jen v zničení impéria, v osvobození Moskvou porobených národů.“¹⁵

Z historického zázemí vznikly také Malanjukovy literární portréty (Dmytro Doncov, Jurij Klen, Maksym Ryl's'kyj, Darija Vikons'ka aj.) jeho skvělé literární kritiky (*Útok mikrobů*, *Pro domo sua*, *Krize ruské literatury*, *Mladí básníci Zakarpatska*, *Výstava sovětské plastiky*, *Hierarchie*, *Bibliografie* aj.). I v těchto žánrech akcentoval Malanjuk svobodu tvorby, potřebu rehabilitace mnohých jmen, zakázaných a vzpomínaných v Sovětském svazu pouze s nálepkou „buržoazní nacionalisté“ nebo „nepřátelé lidu“. V Malanjukových prózách cítíme široký rozlet myšlenky, téměř encyklopedickou erudici, temperament polemika, schopnost zaujmout čtenáře, upoutat jeho pozornost k podstatné.

V bohaté literární pozůstalosti Machara a Malanjuka historismus, o kterém tu byla řeč, nebyl však absolutně rozhodující. Mnoho jejich děl je vůbec zbaveno historismu nebo se jej pouze dotýká. Machar kreslil ucelené portréty antických vládařů a vojevůdců, historismus Malanjuka se obsahově a umělecky transformoval do historiosofismu; klasickým příkladem je jeho *Varjažs'ka balada*, v jejímž finále se básník zoufale táže, kdy se jeho „stepní Hellada“ dočká svého palcátu, zároveň ji zbožňuje a proklíná:

I čut': „Čekaj, bo ž – žodnogo responсу,
Ty, Orliku, - harjača holova!“...

.....
... Koli ž, koli ž znajdeš deržavnu bronzu,
Prokljatyj kraj, Ellado Stepova?!...

¹⁵ *Malanjuk, J: Zemna Madonna. Vibranc. Vporjadkuvav M. Nevrljij. Spv – fundacija im. O Ol'žiča v Londoni* 1991, 31. *Nevrljy, M.: Trýznivé svedomie Ukrajiny (Jevhen Malanjuk). – Kultúry život, č. 45, Bratislava* 5. 11. 1991, 10. *Týž, Ťažká noša dejinných prekliatí (Historický pohľad na ukrajinsko ruské vzťahy). Národná obroda, 4, Bratislava* 7.1. 1994, 6.

Historiosofické jsou v podstatě všechny Malanjukovy rané sbírky. Historiosofismus byl u básníka důležitým prostředkem vyjádření vlasteneckých a národně osvobozeneckých myšlenek, ústlicích někdy až do apokalyptických vidin (*Klekoče ještě, Visia, Na začátku světové noci* apod.). To, co sblížovalo historismus Machara a Malanjuka, byl jejich vysoce vyvinutý pocit onoho historismu. Malanjuk byl velmi citlivý na tento jev i u jiných básníků. Zajímavá je z tohoto hlediska jeho vzpomínka na mladého ukrajinského básníka O. Ol'žyče umučeného r. 1944 fašisty v Sachsenhausenu, a téměř sedmdesátiletého Machara:

„Vzpomínám si, že to bylo někdy na jaře r. 1930 nebo 1931. Večer za stolkem pražské kavárny mi tehdy ještě velmi mladý Ol'žyč v přítomnosti M. Muchyna, ¹⁷ který nás ‚svedl‘, dal sešit svých básní, z nichž většina se dostala do sbírky *Riň (Štěrka, 1935)*: básně působily velmi silným a sugestivním dojmem, a tak jsem nad nimi seděl dlouho do noci. Zvláště jsem si zapamatoval:

O, neba sirist', olyvo vody,
V hustim tumani obvažnili vity –
Strašna vahitnist', ščo nese plody,
Jaki až pravnikam uzrity!

A byl jsem přímo ohromen, když jsem druhého dne navštívil tehdy už poměrně zestárlého velkého českého básníka Josefa Machara, který mi přečetl své poslední básně, kde doslova stálo:

úžasné těhotenství doby
(žachlyva vahitnist' doby)

Až mě zamrazilo z tak neuvěřitelné shody obrazů a dokonce slov... A velký Machar mne dost vzrušeně přesvědčoval, že „pokud ho paměť neopouští“, nikde se před tím s podobným obrazem nesetkal. Uklidňoval jsem ho, že „ideje létají ve vzduchu“ a že vůbec spiritus flat ubi vult.

Tak dvacetiletý Ol'žyč a téměř sedmdesátiletý Machar, jako citlivé seismografy, současně vycitili, co nám to třicátá léta 20. století přinášejí: oba měli neobyčejně rozvinutý pocit historismu nejen intuitivní, ale také vypěstovaný důkladným hlubokým badáním“ (*Knyha sposterežen' I, 339*).

¹⁷ Mychajlo Muchyn (1894-1974) – významný ukrajinský literární kritik v diaspoře, spolupracovník Ivoňské revue, jejímž redaktorem byl D. Doncov. V Kyjevě byl jeho přítel z gymnázia básník a slavista M. Ryl's'kyj. V meziválečném období žil v ČSR, na Zakarpatsku a v Praze. Uspořádal antologii moderní ukrajinské poezie (1936), je autorem prací *Ukrajina ve francouzské literatuře* (1931) a *Ukrajina v nejnovější polské a ruské literatuře* (1927-32).

Upřímné přátelství obou básníků je prozatím málo známé, ale je to důležitá kapitola česko-ukrajinských literárních styků. Toto přátelství obohacovalo oba básníky. Malanjuk připomenul Macharovi jeho vojančení v Haliči, prohloubil jeho znalosti o Ukrajině, jejím národě, dějinách a literatuře. Od ukrajinského básníka se Machar dověděl o skutečném stavu Ukrajiny okupované bolševiky, kde, jak mu Malanjuk psal, „je taková hrůza, že pro to lidé ještě nemají slov. Režim sovětského impéria a sama fatální konstrukce již fakticky mrtvého a uměle galvanizovaného státu deformují – ba co je nejhroznější – otravují strašnou hnilobou národy východní Evropy. Tato hniloba především nejenže zbavuje národní psychiku nutného kovu, ale i zaměňuje ji v rez, prach a hnůj. To je jed horší než jed z Judeje, to je mrtvolný jed chciplé imperie, která nebyla ani Evropou ani Asií ale rouhavou a celkem mechanickou směsí nejhorších prvků toho i onoho. Nemohu se těšit ani tím, abych svaloval „vinu“ na někoho jiného („režim“, „imperialismus Rusů“, „reakci“, „revoluci“ atd.) – neboť příliš dobře znám nemoce svého národa, toho špatně zhellenizovaného Skytha, na jehož území již nedošly římské legie. Tak žiji a nesu to všechno a nemám čas to promyslet a dát tomu formu“ (dopis Macharovi ze dne 29. VI. 1930).

Svou nevšední osobností a dílem utvrdil Machar v Malanjukovi jeho radikalismus, ideově a tematicky prohloubil jeho tvorbu. Když Malanjuk dostal od Machara jeho sbírku *Jed z Judej*, věnoval mu r. 1931 báseň *Nad Baltykom*, vědomě inspirovanou touto sbírkou:

„Nyni nad Baltykom znov vysoka blakit' ijonijs'ka.
Den' – odnookyj ciklop – pražit' pisok zolotyj.
Rivnym egejs'kim pivkolom zakresljuje cirkel' Jevklida.
Obrij mors'kyj. I vstaje rjad marmurovych kolon.
Znykly stolittja, zatruti jadom z Judeji, ščo nyščyv
Radist' i jasnist', ščo hniv mertvoju krov'ju v ljudstvi –
Helijos chrestit' vohnem vdruge. I ladom Ellady
Svit prosvitljajet'sja... Os' v kolonadi z 'javysvja Julijan.

Přibližně v téže době přeložil Malanjuk šest Macharových básní z různých jeho sbírek (*Básníkovi*, *Žalm*, *Suchý žalm*, *Golgota*, *Pod Jeruselemem*, *Dvě strofy*). Je třeba zdůraznit, že výběr těchto básní byl velmi promyšlený, vyznačoval se vkusem, citem a znalostí Macharovy poezie. Malanjuk byl v překládání mezi emigrací téměř ojedinělým zjevem, neboť tehdy se překládalo velmi málo. Ukrajinská emigrace žila ve vlastní komunitě dost izolovaně. Svou lásku a úctu k českému básníkovi vyjádřil Malanjuk též v cyklu *Moravs'kaja*

vesna (1930-32), kde ho dvakrát vzpomíná.¹⁸ Ve čtvrté básni tohoto cyklu se Malanjuk pokusil vystihnout duševní a tvůrčí portrét svého staršího českého přítele a vzdal mu hold jako Mistrovi, který překročil zenit. A to není dáno každému ...

Do „Národní politiky“ dodatek
Prinis učora virši. V nich Machar
Ozvavs' tak nepovtorno-mudro ji vično
(Ja ne znajdu, jak ce okreslit' inše).
Taka terpka, taka ostannja pravda,
Zakuta v marmur majže rymskych strof,
Rozkryta v tij tryvkij kljasyčnij formi,
Ščo neju volodije til'ki Majster
I til'ki toj, ščo perejšov zenit.

¹⁸ Poslední strofa šesté básně, ve které se vzpomíná Macharovo rodiště, je více autobiografická:

Dyvljus' z vahonu, stiskuju svij bil'.
Vže Kolin os' – Macharova didyžna...
Proščaj, vesela vecno čes'kich pil', –
Moja – bula žorstoka i zalizna.